

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

РАЙБЕДЮК Галина Богданівна

ТВОРЧІСТЬ
ПАВЛА ФИЛИПОВИЧА
В КОНТЕКСТІ
ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ
20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

10.01.01 — українська література

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 1996

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі української літератури Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова

Науковий керівник - дійсний член АПН України,
доктор філологічних наук, професор
ХРОПКО Петро Панасович

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
КРИЖАНІВСЬКИЙ Степан Андрійович
- кандидат філологічних наук, професор
ГАЄВСЬКА Надія Марківна

Провідна установа - Вінницький державний педагогічний інститут

Захист відбудеться «24» грудня 1996 р. о 14 год. 30 хв.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01. 33. 04
в Українському державному педагогічному університеті
імені М.П.Драгоманова (252030, м.Київ, вул. Пирогова 9)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці
Українського державного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова

Автореферат розіслано «23» листопада 1996 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П.Вишнеvsька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Останнім часом дослідження літературної ситуації 20-30-х років ХХ століття помітно активізувалося. Зросла увага до тих видатних постатей літературно-мистецького життя, які донедавна в Україні були проскрибовані офіційним літературознавством. Підміна науково-об'єктивної методології ідеологічними підходами до оцінки літературних явищ унеможлиблювала відтворення реальної картини літературного процесу. Тенденційна упередженість класово заангажованої критика спричинила фальсифікацію і тривале замовчування багатьох письменників, творчість яких значною мірою визначала і визначає естетичний рівень української літератури. До них належать, зокрема, неокласики М.Зеров, П.Филипович, М.Драй-Хмара, О.Бургардт (Ю.Клен), які з повним правом можуть вважатися митцями європейського рівня, талановитими перекладачами, науковцями.

Безсумнівної уваги серед них заслуговує досі неповно досліджена творчість Павла Филиповича (1891-1937) - оригінального поета-неокласика, знаного у свій час літературознавця. Основою в його літературно-науковій діяльності виявилась настанова на залучення українського письменства до світового культурного простору - з метою збагачення його здобутками зарубіжного мистецтва слова.

Художній доробок П.Филиповича кількісно невеликий, проте «глибокий і рафінований» (Ю.Лавриненко). Його репрезентують дві поетичні книжки («Земля і вітер», 1922; «Простір», 1925), публікації в періодиці, переклади з російської та Французької літератур. Не всі твори П.Филиповича розшукано. Найповнішим на сьогодні виданням його оригінальних віршів та перекладів є збірка «Поезії» (К., 1969), впорядкована Н.Костенко.

Вагомий внесок вробив П.Филипович й у літературознавство. Він увійшов до історії української науки як висококваліфікований дослідник художніх явищ вітчизняного та європейського літературного процесу. Наукова спадщина вченого - понад сто праць, різних за характером, вмістом і жанровою специфікою (монографічне дослідження, наукові статті, рецензії), в Україні П.Филипович донедавна не був «відкритий» як історик літератури і критик. Літературознавчі праці вченого в їх «науковою об'єктивністю, всебічною аналізою, незалежністю думки, посиленням у деяких місцях на Єфремова та Грушевського, а не на Маркса або Леніна, не могли бути до вподоби офіційній критиці»¹. За кордоном заходами «Товариства приятелів М.Зерова» видано збірник «Література: статті, розвідки, огляди» (Нью-Йорк; Мельборн, 1971), до якого увійшла значна частина його студій. Першою спробою в Україні повернути із забуття наукову спадщину вченого став упорядкований С.Гречанюком збірник «Літературно-критичні статті» (К., 1991), який із частковими доповненнями фактично повторює книгу П.Филиповича «З новітнього українського письменства» (К., 1929).

Окрім літературної творчості та фахової наукової праці, П.Филипович

¹ Филшнович О. Життєвий і творчий шлях П.Филиповича //Сучасність. - 1961. - № 10. - С.66.

віддавав багато часу організації колективної наукової роботи та викладацькій діяльності. Як досвідчений лектор він активно виступав 8 доповідями на наукових зібраннях, його Участь у відомій літературній дискусії 1925-1928 років була виявом солідарності з М.Хвильовим, який відстоював необхідність орієнтації української літератури на високохудожні європейські взірці. Як і М.Зеров, П.Филипович гостро виступав проти негачі класичної спадщини, «плужанського» заниження художніх критеріїв, а у власній поетичній-творчості орієнтувався на естетично довершені класичні зразки, утверджував ідеї гуманізму. Така позиція поета і вченого тодішній марксистській критиці видавалася конфронтаційною. Де стало причиною трагічної долі як самого поета (насильницька смерть на Соловках 1937 року), так і всієї його творчої спадщини.

Оцінюючи з відстані часу багатоаспектну діяльність П.Филиповича, переконуємось, що був це діяч широкого культурного діапазону, який відчутно впливав на українське літературно-мистецьке життя 20-30-х років. Проте його не поцінували адекватно ні сучасники, ні наступні покоління. Кілька праць про П.Филиповича з'явилося в діаспорі (В.Державин, З.Геник-Березовська, О.Филипович, Ю.Шевельов (Шерех), Д.Штогрин). Останнім часом пожвавився інтерес до творчої постаті письменника і в Україні. Йому присвятили свої окремі дослідження Н.Костенко, О.Гречанюк, М.Жулинський, І.Заславський. Їх публікації мають переважно портретно-оглядовий характер. Лише зрідка докладніше розглядаються в них окремі аспекти поетичної творчості та літературно-критичної діяльності П.Филиповича.

Тому актуальність нашого дослідження зумовлена потребою глибшого науково-теоретичного опрацювання творчої спадщини П.Филиповича на основі істотно розширеної джерельної бази, як певної оригінальної цілісності. Вимагав комплексного вивчення також літературне оточення письменника, без документованого відтворення якого неможливе обґрунтоване визначення його ролі й місця в українському літературному процесі 20-30-х років.

Мета дослідження полягає у висвітленні багатогранної спадщини П.Филиповича - поета, перекладача, історика літератури - в контексті творчості передусім неокласиків і в типологічних зіставленнях а відповідними явищами українського літературного життя 20-30-х років.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких конкретних завдань:

- дослідження витоків та еволюції літературно-естетичних поглядів П.Филиповича;
- висвітлення взаємопов'язаності наукових досліджень ученого з його перекладацькою практикою та оригінальною художньою творчістю;
- аналіз поезії П.Филиповича у зв'язку з творчістю українських та європейських неокласиків;
- вивчення генезису лірики поета, дослідження її естетичної специфіки;
- визначення місця й ролі художньої та наукової спадщини П.Филиповича в історії української літератури та української естетичної думки.

Наукова новизна роботи. В реферованому дослідженні зроблено першу

спробу комплексного розгляду художньої творчості П.Филиповича у взаємозв'язку з його теоретичною програмою, перекладацькою та науковою практикою в контексті літературного процесу 20-30-х років. Значну увагу в дисертації приділено з'ясуванню особливостей синхронної літературно-критичної рецепції поетичної творчості П.Филиповича. Порівняно в попередніми дослідженнями суттєво поширився обсяг залучених джерел (наукові праці, художні твори поета, друковані на сторінках періодики 10-30-х років в Україні і в діаспорі). Низка історико-літературних праць, у тому числі і неопублікована дисертація Д.Штогриня «Павло Филипович – літературознавець», використовується вперше.

Джерельну основу дисертації складають прижиттєві й посмертні видання науково-критичних праць і поетичних творів П.Филиповича, матеріали періодики рівних років, спогади сучасників письменника, його епістолярій, архівні матеріали, що вберігаються у фондах Інституту рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського.

Теоретико-методологічну основу дисертації становлять дослідження з проблем літературного процесу 20-30-х років (С.Єфремов, А.Шамрай, О.Дорошкевич, О.Білецький, Г.Кочур, С.Крижанівський, Л.Новиченко, В.Брюховецький, Ю.Ковалів та ін.), а також наукові розвідки з питань поезики (Буало, Гегель, О.Потебня, Л.Гінзбург, Г.Клочек, Н.Костенко, Е.Соловей).

У дисертації застосовано історико-порівняльний та типологічний методи дослідження.

Теоретичне та практичне значення дисертації. Дисертація становить певний внесок у вивчення творчої біографії П.Филиповича, в дослідження вузлових дискусійних проблем, пов'язаних з діяльністю неокласиків, і літературного процесу 20-30-х років. Результати дослідження можуть бути використані в подальшому вивченні українського літературного процесу першої половини ХХ століття, у вузівському спецкурсі з історії української новітньої літератури, в підготовці навчальних посібників для вчителів і студентів-філологів. Дисертація може слугувати основою для створення літературного портрета П.Филиповича.

Апробація роботи. З теми дисертації опубліковано дві статті, тези восьми доповідей на наукових конференціях. Основні положення роботи викладено у виступах дисертанта на наукових конференціях у Черкаському (1991), Переяслав-Хмельницькому (1995) педагогічних інститутах, в Іллінойському університеті, США (1996). Повний текст дисертації обговорено на засіданні кафедри української літератури Українського державного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, бібліографічного списку та переліку архівних джерел.

На захист виносяться такі положення дисертації:

– П.Филипович у 20-х роках належав до літературного угруповання неокласиків-письменників європейського рівня, які за умов соціальної заангажованості художньої літератури обстоювали її незалежність від тиску ідеологічних вимог тоталітарної системи, виступали на захист естетичних

критеріїв, пропагуючи своєю творчістю й теоретичними настановами поєднання загальнолюдського художнього досвіду з національною мистецькою традицією.

– П.Филипович впливав на українське літературно-мистецьке життя 20-30-х років безпосередньо як науковець, критик, поет, перекладач; його літературно-наукова діяльність позначена ідеєю взаємного тяжіння літератур, усвідомленням української літератури як динамічної системи, відкритої для засвоєння загальнолюдських естетичних вартостей.

– Художня система П.Филиповича поєднала риси нової поетики ХХ століття з класичною мистецькою традицією – вітчизняною та загальноєвропейською.

– Незалежно від конкретики поетичної теми основним змістовим стрижнем художніх творів П.Филиповича виступає гуманізм – найвища мета суспільного розвитку.

– Кращим набутком творчої спадщини П.Филиповича є його інтимна лірика; її характерна ознака – інтелектуалізація кордоцентричної поетичної стихії. Любов осмислюється поетом як найглобальніша сутність і важлива грань людської екзистенції.

– Ліриці П.Филиповича притаманні такі риси: культурологічне підґрунтя, усталене тематичне коло (пошук універсальних людських цінностей), класичність форми і естетично коректна деколонізація поетики, своєрідний ритмічний лад, індивідуальна поетична мова (лаконічна, позбавлена фальшивих поетизмів).

– П.Филиповичу належить помітне місце в українському літературному процесі ХХ століття.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, з'ясовуються її наукові засади і стан опрацювання, формулюються об'єкт, предмет, мета, завдання дослідження, визначаються основні положення, які виносяться на захист. У вступі подається також стислий життєпис П.Филиповича, характеристика основних етапів розвитку його творчої особистості.

У першому розділі – Європеїзм П.Филиповича: витоки, характерні риси, контекст – йдеться про естетичні засади художньої і наукової творчості письменника та особливості їх реалізації в літературному процесі 20-30-х років. Докладно розглядається безпосередній контекст його діяльності – літературно-теоретичні погляди і творча практика інших неокласиків. Досліджується синхронна рецепція художньої творчості неокласиків та її пізніші інтерпретації.

Розквіт творчої діяльності неокласиків припав на 20-і роки. У цей час українська література перебувала на шляхах розвитку від традиційного реалістичного письма з властивим йому позитивістським світовідчуттям і відтворенням безпосередньо даного у відчуттях емпіричного буття до літературного модернізму з його новою манерою художнього мислення, новою якістю естетичної свідомості. Однак починаючи в середині 20-х років, ідеологічні критерії оцінки художньої творчості, поступово набувають більшої

ваги, ніж власне естетичні. Літературі загрозувала змістова й художня профанація у зв'язку в ідеологічним прислужництвом та спекулятивним вірнопідданством політичній ідеї більшості її репрезентантів, з одного боку, і розривом в класичною традицією, що спричинив зниження її художнього рівня - з іншого. Протистояння «масової» та «елітарної» літератур особливо загострилося під час відомої дискусії 1925-1928 років, у ході якої, визначалися шляхи подальшого розвитку української літератури. «Генератора» дискусії М.Хвильового, його ренесансну ідею орієнтації на «психологічну Європу» підтримали передусім неокласики, які обстоювали позаісторичність літератури (вираження в ній загальнолюдських цінностей) і незалежність її від будь-якої ідеології, «автономіям» мистецтва, протиставлений народницькому утилітаризмові та соціальній заангажованості. Своєю творчістю й теоретичними настановами неокласики пропагували поєднання імпульсів світової культури з національною мистецькою традицією.

Естетичною основою, яка об'єднувала представників неокласичного угруповання, стала увага до краси поетичного слова, до строгих, витончених художніх форм, до людини як центру Всесвіту, шанування класичної культурної спадщини: «Книжність, кабінетність, підкреслена читаність» (Ю.Шерех), культурологічна осначеність (інонаціональні образи, сюжети, переклади), формальна досконалість і високі вимоги до мистецьких творів, раціональний тип художнього мислення, пластична виразність поетичної мови, дистанціювання від громадянських пристрастей часу, культивування «вічних» мотивів у творчості - такими виявились характерні риси поезики неокласиків.

Дотеперішні наукові розвідки проблеми характеризують неокласиків як adeptів теорії «чистого мистецтва», «попутників», аполітичних митців. Така думка, на жаль, стала нормою для офіційного літературознавства.

Неокласики створювали інтелектуальну основу для естетично нової української поезії. Ставлячи понад усе естетичні цінності, вони рівнялися на зразки української барокової культури, античності, французького «Парнасу». У художньому моделюванні дійсності українські неокласики відрізнялися від європейських передусім виразною окресленістю національної своєрідності. їхня поетична творчість, попри типологічну подібність до французьких «парнасців», не вкладалася в проголошені теоретичні постулати. Тому узвичаєне означення поезики неокласиків як консервативної спростовується і проблемно-змістовим аспектом творчості, і її формальними ознаками. Перебуваючи в силовому полі естетики неокласицизму, вони не прийняли беззастережно ідеї «чистого мистецтва» як ідейно-художнього орієнтиру. Суголосність із суперечливою епохою засвідчує соціально-гуманістичний характер рефлексія М.Зерова («Саломея»), П.Филиповича («Ніч, як циганка стара»), М.Драй-Хмари («Горять священні орифлами»), О.Бургардта («На переломі»).

Стильовою ознакою творчості неокласиків виступає онтологічно важлива ідея спадкоємності культури. Образи світової, переважно античної («Гільгамеш» М.Зерова, «Спартак» П.Филиповича, «Сафо до Афродіти» М.Рильського), а також вітчизняної («Куліш» М.Зерова, «Тарас Шевченко» П.Филиповича) культур постають у їхній поезії як потужний образ традиції.

Неокласики актуалізували й національну історію. Значна частина їхніх творів - це художні інтерпретації вітчизняних історико-культурних сюжетів («Мономах» П.Филиповича, «Сон Святослава» М.Зерова, «Поділ» М.Драй-Хмари, «Запорозька могила» М.Рильського, «Володимир» О.Бургардта).

Неокласики у 20-х роках виступали найпослідовнішими прибічниками класичних канонічних форм поезії. Разом з тим, вони орієнтувалися і на освоєння формальних новацій, європейської літератури (дольник, білий вірш П.Филиповича, О.Бургардта; верлібр М.Рильського, М.Драй-Хмари). Суголосність із загальними тенденціями розвитку світової літератури 20-30-х років засвідчують і такі ознаки поезики як інтенсивність Ліричного переживання, ускладнені асоціації, лаконізм вислову, філософське трактування теми.

Таким чином, естетичні настанови неокласиків не зводилися до «мавпування Гомера» (М.Зеров) чи демонстративного відчуження від дійсності та замикання в екзистенційному духовному світі. Індивідуальними були їхні поетичні візії (загальнобуттєві теми у М.Зерова, М.Драй-Хмари, інтимні мотиви у П.Филиповича, М.Рильського) та жанрово-версифікаційні уподобання (сонети М.Зерова, М.Рильського, дольник П.Филиповича).

Ренесансна концепція подолання традиційної обмеженості-української літератури обстоювалася неокласиками і в літературно-критичних статтях, виступах під час літературних диспутів 20-х років, реалізувалась також шляхом вивчення європейської класики і «трансляції» її художніх здобутків в українське письменство. Широкий перекладацький діапазон, висока якість відтворення оригіналу, глибокий синтез світового художнього досвіду - такі найголовніші характеристики доробку неокласиків у літературно-художній галузі. Не відриваючись від національних основ, вони привносили у буття свого народу європейський дух.

У даній роботі порушується також проблема європеїзації української літератури в науково-художній практиці П.Филиповича. Передусім розглядаються ті літературознавчі праці вченого, в яких засадничу настанову його літературно-критичної діяльності реалізовано якнайбільшою мірою. Значне місце відводиться висвітленню взаємопов'язаності його наукових досліджень з перекладацькою практикою та оригінальною художньою творчістю.

Ідею європеїзації української літератури, збагачення її здобутками світової культури П.Филипович найповніше і найпослідовніше реалізував у літературознавчих студіях. Це дано підстави А.Шамраю назвати вченого «науковцем європейської міри». Прагненням трактувати українське письменство на тлі інонаціонального художнього досвіду зумовлювався характер наукових досліджень («порівняльні студії»).

Високий культурологічний рівень студіювання П.Филиповича засвідчується масштабністю підходу до оцінки літературних явищ. Учений аналізує проблеми українського письменства (стиль, сюжет, поезику) крізь призму досягнень європейської літератури: поезія Т.Шевченка в типологічних зіставленнях з творами світових романтиків; творчість М.Коцюбинського в

контексті загальноєвропейської імпресіоністичної традиції; естетика Лесі Українки у взаємозв'язках з інонаціональною новоромантичною стихією.

Як історик літератури П.Филипович найбільше писав про українських класиків - І.Котляревського, Лесю Українку, І.Франка, М.Коцюбинського, О.Кобилянську. Особливу увагу звертав учений на вивчення й видання творів Т.Шевченка. Він виступив автором багатьох етапних праць («Шевченко і романтизм», «Поет огненного слова»), активним учасником підготовки академічного видання творів поета, ініціатором і редактором спеціальних збірників («Тарас Шевченко», 1921; «Шевченко та його доба», 1925). Дослідник був одним із перших, хто аргументовано показав Т.Шевченка як митця світового масштабу, переконливо довів «європеїзм» українського поета, визначив його місце в європейській культурі, причетність до її надбань («Європейські письменники в Шевченковій лектурі», «Шевченко і декабристи»). Заслугою вченого є порушення і кваліфіковане опрацювання низки нових для шевченкознавства тем - Шевченко і романтизм, Шевченко і Байрон.

П.Филипович не обмежував свої наукові дослідження вишукуванням європейських впливів на українських письменників. Він розглядав їхню творчість в органічному зв'язку з іншими літературами, виходячи переважно в осягнення художніх текстів. Ця стильова домінанта дослідницької манери визначає Батальний напрямок студій ученого.

П.Филипович друкував статті, наукові розвідки, рецензії й поза межами України (петербурзькі періодичні видання, бельгійський журнал "La Nervie") як з української проблематики, популяризуючи таким чином досягнення національного письменства у світі, так і з проблематики зарубіжної. Його дослідницький інтерес становила творчість Беранже, Барб'є, Стендаля, Гете, Байрона. Учений виступав редактором і коментатором видань творів іноземних письменників в українських перекладах, автором передмов до них.

У роботі вперше відзначено й докладно розглянуто таку прикметну особливість літературно-наукової практики П.Филиповича, як тісне змістове й мовнотворче переплетення його наукових праць, оригінальних творів і перекладів (стаття «Пушкін в українській літературі», переклади з О.Пушкіна; монографія і статті про Є.Баратинського, переклади його творів, типологічна близькість багатьох віршів П.Филиповича до філософської лірики російського поета).

У дисертації окремо розглядається проблема «П.Филипович і французька література». Аналізуються переклади пісень-памфлетів Беранже («Навуходоносор», «Смерть диявола», «Потоп»), висвітлюються їхні художньо-стилістичні риси. Глибоке знання перекладачем французької мови і досконале володіння технікою українського віршування визначили максимальне наближення його перекладів до лексичного складу та синтаксичних конструкцій оригіналу, його ритмічної та строфічної будови. У зв'язку з названими перекладами розглядається стаття П.Филиповича «Пісенна спадщина Беранже», в якій автор простежив еволюцію художньої творчості французького поета.

Таким чином, ґрунтовна обізнаність П.Филиповича із зарубіжними літературами виразно виявилася в його художній творчості, перекладацькій і, особливо, в науковій праці. Розглядаючи українську літературу в світовому контексті, ставлячи до неї відповідні естетичні вимоги, він мав на меті показати високий рівень досягнень національного письменства і, не в останню чергу, утвердити серед українських літераторів 20-30-х років продуктивність орієнтації на європейський художній досвід.

Другий розділ дисертації – «Тужлива мрія за людиною» (гуманістичний зміст поезії П.Филиповича) - присвячено аналізу поетичної спадщини В.Филиповича, з'ясуванню рис його художньої індивідуальності, розкриттю творчої еволюції поета.

П.Филипович поєднав у своїй художній системі нову поетику ХХ століття з досягненнями вітчизняної та світової класики. Основним змістовим стрижнем його ліричних творів виступає, гуманізм як головна засада людського буття. Одну з критеріальних граней художнього світу поета становить філософське трактування теми.

Літературна біографія П.Филиповича розпочалася російськомовними віршами на сторінках петербурзьких журналів («Вестник Европы», «Заветы»). Більшість ранніх творів («Пасмурный день», «Вечерняя рондель» та ін.) тематично й формально виявилась продуктом російської книжної традиції. Перші українські вірші «Червоний ранок догорів», «А коли вставали люди», «Лесь хмарки від сонця», друковані на сторінках альманаха «Музагет» (1919. – Ч.1-3), мають виразне символістське спрямування, сприймаються як безпосередня реакція на драматичні події революції і громадянської війни. Драматизм світосприйняття поета виявляється на рівні символістських образів і узагальнень («вороння», «чорний шлях», «німа земля»). Автор усе ж намагався уникати абстрактно-умовного оформлення поетичної думки. В творах про «безрадісне» життя домінують мотиви сумнівів і тривоги.

Уже в ранній період художньої творчості П.Филиповича проявляється її естетизм, який дедалі все більше стабілізується. Зростає увага до метрико-версифікаційних аспектів поезії. Автор вдається до комбінування віршових розмірів з різною кількістю стоп, культивує новий для української літератури білий вірш, зарекомендовує себе і як традиційний поет (чотирирядковий вірш, терцетна поетична форма).

Мотиви ранніх віршів П.Филипович поглибив і розвинув у збірці «Земля і вітер». Актуальні суспільні проблеми емоційно осмислюються в поезіях «Гриси залізо», «Ніч, як циганка стара», «Тіні людей і камінь», засвідчуючи поступове подолання автором естетичної несамоствійності. Вже не культивуються «модні» космічний біль і страждання. Звичні для його творчості символічні образи поет наповнює новим змістом, надає їм конкретності, націленої на зорове сприйняття. Це виявилось у нагнітанні (часом надмірному) драматичних епізодів у «сюжетних» віршах.

Поетичній структурі ліричного сюжету властивий монологічний тип мовлення. Вірші такого плану побудовані на стилістично-образних дисонансах («спів безжурний», «самотні думи»), які підсилюють експресивність. Цьому

сприяє і відповідна ритміка (від народнопісенного вірша «Знов увечері» до врегульованого дольника «На поталу камінним кригам»). Особлива роль у чіткому окресленні ліричних емоцій належить римам, які у поета незвичайно різноманітні (утята: *убого-богом*, дзеркально-зворотна: *шатро-чорт*).

Естетична природа і зміст лірики П.Филиповича переконують в її органічному зв'язку з житейськими проблемами доби. Загальносуспільні тривоги знаходять своє втілення в інтимних рефлексіях («Коли летять, як сиві зграї») та в асоціаціях з життям природи («Заклинаю вітер і хмари»). Соціальні мотиви в жодному вірші не мають прямого публіцистичного звучання.

П.Филиповичу, як і М.Зерову, притаманна внутрішня раціоналістичність. Асоціативність мислення, висока концентрація філософської думки чітко проступають у збірці «Простір». Її доміантним осердям виступає медитативна лірика. Мотив єдності всього суцього притаманий усій творчості поета. Він передається переважно через символічні образи природи («зелені трави», «квітки малі»). Апологізуючи природу, поет, на відміну від неоромантиків, не сприймає її в якості антипода культури. Символи земної краси, осучаснені знаками нової доби, органічно співіснують з природою, зливаючись у єдиний асоціативний план. Пантеїстична тема утверджується П.Филиповичем у пейзажній ліриці, яка досить широко представлена в його творчості («Не сонце - п'яна шинкара», «Гроза», «Ніч»). У картинах зовнішнього світу проступає світовідчуття поета, його переживання та душевний досвід. В описах природи незрідка прочитується соціальна невлаштованість тогочасного життя («Ой, зйдуть квітки. Ой, росте печаль На землі»). Автор оперує функціонально навантаженим фольклорними образами й мотивами як засобом драматизації зображуваного. Динаміка тогочасних подій передається шляхом освоєння народнопісенних сюжетів («Пісня», «Знов увечері»). Високий емоційний тонус, характерний для української лірики та національної філософії, в поезії П.Филиповича повсякчас раціоналізується.

Переосмислення нових суттєвих колізій у медитаціях автора позначене генетичним зв'язком з філософською системою Г.Сковороди. Вплив його натурфілософії помітний у всій творчості П.Филиповича, починаючи з першого вірша збірки «Земля і вітер» («Дивись, дивись, безмежні перелоги») і закінчуючи медитацією «Я - часточка мала всесвітнього зв'язку» (1930). Поет осмислює соціальні й духовні проблеми часу, «вічні» теми також і іншим способом: вступає в діалог зі світовим культурним контекстом («З античних барельєфів», «Кому не мріялось, що є прекрасна муза»).

Філософська поезія П.Филиповича постає як своєрідний інваріант відповідної світової традиції. Її зміст і форми також позначені засвоєнням духовної спадщини вітчизняної літератури.

Естетика П.Филиповича заснована на ідеях добра і краси, чим пояснюється прославлення світла. Попри суцільні драматичні інтонації, які виступають своєрідним переломленням у поетичній свідомості автора суперечливої картини світу, вся його творчість перейнята пафосом життєстверджуючого гуманізму. Вітаїзм поета, що виявився у використанні наскрізних образів-символів («сонце», «любов»), в оптимістичному закінченні

більшості віршів, дав підстави вбачати в його творчості глибинний зв'язок з грецькою культурою, традиції якої він засвоює відповідно до власної філософської концепції (позбавлення ліричного персонажа сильної пристрасті, його ушляхетнення).

Античний світ як еквівалент життєлюбства, духовної свободи і суперечлива дійсність 20-30-х років у творчості П.Филиповича становлять відносну синтетичну єдність. Це зумовило антитетичність поезії (контрасти, протиставлення, антонімія), що має важливе філософсько-естетичне навантаження. Для лірики П.Филиповича характерні такі риси, як культурологічне підґрунтя, усталене тематичне коло (пошук універсальних загальнолюдських цінностей), гуманістичний зміст, своєрідний ритмічний лад (від строгого сонета до білого вірша), індивідуальна поетична мова (лаконічна, позбавлена екзотизмів).

У третьому розділі - Світ інтимних почуттів у художній творчості П.Филиповича - досліджується інтимна лірика поета. До аналізу залучається репрезентативний художній матеріал збірки «Земля і вітер», «Простір», українські вірші поза збірками, російські поезії 10-х років.

Процес соціальної заангажованості духовної культури, що особливо активізувався в середині 20-х років, призвів до витіснення інтимної лірики на маргінес літературного процесу. У вирашному стані опинились громадянські вірші, написані на злобу дня. У тогочасній поезії домінував публіцистичний струмінь, що позначилось на характері інтимної лірики. Громадянські настрої частково абсорбували інтимні почуття і емоції також у поезії П.Филиповича. Характер такого синтезу набув індивідуального вияву. У його ліриці відсутній революційний аскетизм В.Еллана-Блакитного, В.Чумака; натомість наявні болісні роздуми над питаннями всесвітньої гармонії і духовних цінностей людини. Почуття кохання П.Филипович наснажує відряджуючою силою, що може «врятувати людське серце від зубожіння» (Н.Костенко). Любов у поета - не тільки пристрасть, а й спосіб утвердження життя і виявлення себе в ньому, шлях до гармонії зі світом, джерело самоочищення і самовдосконалення. Кращі інтимні вірші – «Коли летять, як сиві зграї», «Коли почую твій співучий голос», «Снігова королева» - постають як реакція на тогочасну драматичну дійсність, увиразнюючи гуманістичні тенденції, які притаманні творчості поета загалом.

Для інтимної лірики П.Филиповича характерна жанрова «дифузія». Поет збагачує особистісними мотивами громадянські рефлексії, філософські медитації на загальнобуттєві теми. Літературно-стильовий контекст, у якому розвивалася творчість П.Филиповича (М.Зеров, М.Драй-Хмара, Є.Плужник, В.Свідзинський), спрямовував її на впорядкування кордоцентричної стихії, її інтелектуалізацію. Поет, як і всі неокласики, матеріалізував почуттєві експресії поглибленим смисловим оформленням поетичної думки. Ця особливість зумовила такі образно-стилістичні риси його віршів, як лаконізм, простота і пластика вислову.

Осмислення інтимної поезії П.Филиповича в психологічному аспекті дає підстави вбачати в ліричному персонажеві злиття різних граней особистості, якості різних психологічних типів. У переважній більшості поезій першої

збірки наскрізним є образ ліричного героя, сповненого вітаїстичної закоханості в життя. Ліричний персонаж любовних перипетій із збірки «Простір» - інтраверт (вдумливий і самозаглиблений). Такі вірші, як «Це призначив тоскний, неблаганний», «Як листя торішнє», стилістично належать до традиції ліричної філософської медитації.

Оригінальним явищем в українській літературі постають інтимні вірші поета, в яких любовні сюжети розгортаються на фоні міських пейзажів. Вони представлені здебільшого в збірці «Простір» («і десь надійшло наостанку», «Вмовляє ніч вогні біляві» та ін.). Автор відтворює урбаністичні реалії в єдиному асоціативному плані з інтимними емоціями, поєднуючи образи, лексику, інтонації різних поетичних систем, вдаючись до конкретизації побутових деталей міського життя («майдан зоріє», «будинок Держбанку»).

Особливості інтерпретації любовних тем виявляються у П.Филиповича у двох напрямках. Де пошуки абстрактного ідеалу як уособлення сталої системи цінностей, з одного боку, і створення поетичного образу, всезагальність якого реалізується через конкретного адресата, з іншого. Неокласики втілюють ідеал краси почуттів переважно в канонічні форми (сонет), нерідко використовуючи образи античності («Навсікая» М.Зерова, «Діана» М.Рильського, «Лесбії» О.Бургардта). П.Филипович зосереджується і на вітчизняних історико-культурних і фольклорних сюжетах («Минула ніч тривожно і безславно», «Хилиться сумно і гнівно»). Його любовні поезії - своєрідний синтез величних образів, часом спроектованих у культурологічні пласти, і цілком предметних, життєво конкретних («Саломея», «Розіта»). Одкровення поета часто мають конкретного адресата, звернені до дружини Марії Михайлюк («Небо осіннє, мов квітка, марніє», «Кримська елегія»). Поступово в поетичних рядках проходить нівелювання рис конкретної особистості, якій присвячено твір. Образ жінки стає виразом загальної естетичної ідеї («Серце твоє - мов маленький будинок на неосяжній холодній землі»).

В аскетичній українській ліриці власне еротична поезія не мала тривких традицій (виняток - лірика В.Пачовського, В.Бобинського, еміграційна поезія О.Теліги, Н.Лівицької-Холодної). Поодинокі еротичні рефлексії, які виникають в окремих поезіях П.Филиповича («Дотик блідої руки», «Немов оту з пожовклими листами»), не дістали повнішого розвитку, перейшовши у сферу естетичних переживань, одухотвореної чуттєвості.

Для інтимної лірики П.Филиповича не характерна форсована екзальтація почуттів. Його твори, як правило, позбавлені традиційної атрибутики любовної поезії (гіперболізація почуттів, ідеалізація коханої в дусі Дайте чи Петрарки). Це ознака стилю поета, лірика якого, за словами М.Зерова, «від голови, а не від безпосереднього внутрішнього серця».

Риси творчої індивідуальності поета виразно виявляються також і в ритмічному оформленні інтимних віршів. Нерегулярні рими, часте застосування інверсії, надають творам зворушливості, динамізують переживання, посилюють атмосферу внутрішнього світу ліричного героя. Інтимна лірика поета - «витончена до майстерності» (І.Майдан). Її високий художній рівень визначають формальні достоїнства: класична стрункість білого

вірша («Немов оту з поживклими листами»), майстерність дольника («Я ждав: промине тоска»), музичність («Коли почую твій співучий голос»).

Отже, інтимна лірика П.Филиповича увібрала соціально-моральні пошуки сучасної йому епохи. Основний зміст її визначається настановою на відтворення духовного світу людини в умовах аскетичного революційного часу, знаходить свій вияв також у художніх пошуках гармонії у людському житті.

У висновках сформульовано такі основні ідеї, положення реферованого дослідження:

П.Филиповичу - науковцеві, поетові, перекладачеві - належить помітне місце в історії української літератури. Як і всі неокласики, він усвідомлював універсальність процесу релятивізації духовних цінностей для української культури ХХ століття, необхідність подолання традиційної обмеженості вітчизняної літератури. Ідейно-естетичним підґрунтям його наукової методології та художньої творчості виявилась настанова на засвоєння європейського художнього досвіду в органічному зв'язку з національною мистецькою традицією.

Європеїзм П.Филиповича виявився також у засвоєнні інонаціональних культурних кодів через перекладацтво, в синтезі їх у системі оригінальної поетичної творчості.

Класичний елемент у художній практиці П.Филиповича виявився меншою мірою, ніж у М.Зерова і М.Рильського. Для його творів характерна насамперед орієнтація на утвердження конструктивних начал людського буття, досконалості та гармонії світу. Пошуки універсальних цінностей і філософське осмислення загальнолюдських тем - основне коло мотивів поезії П.Филиповича. За змінності та варіативності формальних ознак (багатство віршових розмірів, схем римування, типів інтонування поезій, композиційних структур) виразно постає, концептуальність поета, його художницька настанова на красу поетичної форми, гармонійну структуру твору. Класичність форми і певна мобільність, незастигливість поетики - невід'ємні риси духовно-естетичних шукань П.Филиповича. Раціоналістичне начало, схильність до аналітичного мислення визначили характерний для поета жанр медитації та відповідний лад письма (строгий, лаконічний).

У доробку П.Филиповича переважають філософські медитації про плинність людського життя, пошуки його вищого сенсу. Особливе місце належить інтимним віршам, в яких любов розглядається як важлива грань людської екзистенції - індивідуальної та суспільної, Людина, її життєве призначення трактується поетом з погляду гуманістичної концепції особистості. Така спрямованість творчості зумовлювалася відповідними етично-філософськими пріоритетами автора.

Творчість П.Филиповича стала виявом самозбереження естетичної вартості художнього слова. Поет істотно розширив образно-тематичний діапазон української літератури, її жанрово-версифікаційні можливості. Його наукові праці сприяли піднесенню інтелектуального рівня літературознавства, збагаченню української естетичної думки. Повернення багатогранної спадщини П.Филиповича - один з важливих чинників повноцінного існування української

художньої літератури, науки, культури.

Основні положення дисертації висвітлені у публікаціях:

1. Гуманістичний вміст поезії Павла Филиповича // Павло Филипович і неокласики в історії української літератури 20-30-х років: Зб. тез доп. міжвуз. наук. конференції. - Черкаси, 1991. - С.9-11.
2. Інтимна лірика Павла Филиповича // Слово і час. - 1993. - № 7. - С.68-72.
3. Филипович - перекладач політичної сатири Беранже // Сатира і гумор в українській літературній традиції: Тези доп. наук. конференції. - Чернівці, 1994. - С.221-223.
4. П.Филипович про культурну ерудицію Т.Шевченка // Проблеми традиції в сучасній літературі США: Тези доп. міжнар. конференції. - Черкаси, 1995. - С.65-66.
5. Павло Филипович // Гроно нездоланих співців: Навчальний посібник для вчителів та учнів старших класів. - К.: Укр. письменник, 1996. - С.83-94.

Райбедюк Г.Б. Творчество Павла Филиповича в контексте литературного процесса 20-30-х годов XX века.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 - украинская литература. Украинский государственный педагогический университет имени М.П.Драгоманова.

Диссертация посвящена исследованию литературоведческой деятельности и художественного творчества П.Филиповича. В работе впервые предпринята попытка комплексного синтетического рассмотрения наследия писателя с позиции сегодняшнего дня. Автор анализирует творчество П.Филиповича в связи с теоретическими взглядами и художественной практикой других украинских неоклассиков в контексте отечественной и европейской литературной традиции.

G.Raibeduk. The works of Paulo Fylypavych In the context of the Literary Process in the 20-30th Years of the XX Century.

The Thesis competing for the candidation degree in philology. Speciality - Ukrainian literature. The Ukrainian State Pedagogical Universiti, named after M.P.Dragomanov, KyIV, 1886.

The thesis is dedicated to the research of the critical activities and literary works of P.Fylypovych. The complex synthetical consideration of the writer's legacy from the present day's point of view was attempted for the first time. The author analyses the works of P.Fylypovych in connexion with the theoretical points of view and literary practice of other Ukrainian ne'w classics In the context ofanative aid European literary tradition.

Ключові слова: неокласик, європеїзм літератури, гуманістична концепція особистості, психологічний тип, медитативна лірика.

Підп. до друку 19.II.96. Формат 60x84/16. Папір друк. Офс. друк. Ум.

друк. арк. 1,63. Ум. фарбо-відй. 1,63. Обл.-вид. арк. 1,2. Тираж 100 пр.
Зам."222." Безкоштовно.

Віддруковано в Інституті математики НАН України 252601 Київ 4, МОП,
вул. Терещенківська, 3